

(ad fam. 15,6) fra juli 50 opfatter jeg som en meget bitter bebrejdelse, fordi Cato ikke støttede Ciceros ønske om at opnå en takkefest (supplicatio). Bebrejdelsen er skjult i mange omsvøb, men de to centrale sætninger citerer Wistrand side 35, uden at tillægge dem den vægt, jeg ville give dem. Netop i diplomatisk sprog bestræber man sig for ikke at støde, og derved får selv den mindste bebrejdelse en særlig vægt – ikke mindst når den som her er serveret i en udsøgt retorisk form. Man kan sammenligne Ciceros brev til Pompeius (ad Att. 8,11 D), hvor bebrejdelsen – og dermed Ciceros forsvar for at han ikke har taget parti – ligger i bemærkningen, at Cicero jo ikke kendte Pompeius' planer, skønt vi andetstedsfra ved, at det gjorde han udmærket. Pointen er imidlertid, at Cicero ikke kendte Pompeius' politiske planer fra ham selv. Pompeius havde således ikke behandlet ham, Cicero, som en jævnbyrdig (se side 88 ff.).

Sådanne detaildivergenser kan måske demonstrere de fortolkningsvanskeligheder, der er forbundet med at fordybe sig i det ciceronianske brevcorpus. Magnus Wistrands bog er en fortrinlig demonstration af, hvor lønnende det er at fordybe sig i en udvalgt del heraf. Læsningsintensiteten bliver større og forståelsen bestandig dybere.

Jens Erik Skydsgaard

Erik Wistrand: Caesar and Contemporary Roman Society. Acta Regiae Societatis Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis. Humaniora 15. Göteborg 1978. 61 sider+indices. Sv. kr. 40.

Denne lille bog er en udvidelse af den kendte latinprofessor Erik Wistrands afhandling i *Politik och Litteratur i Antikens Rom*, Stockholm 1962, 2. udg. 1978, omtalt i dette tidsskrifts 12. række bd. 2, 1967, side 395 ff.

Afhandlingen har i mange år været benyttet som introduktion til den sene romerske republikks historie ved Københavns universitet, og det må hilses med glæde, at den nu foreligger tilgængelig for den internationale forskning. Wistrand giver en indgående analyse af det romerske clientelasamfund, bygget på analyser af begreber som »dignitas«, »gratia«, »fides« etc. Arbejdsmetoden er dels begrebsanalyse og dels eksemplificering ud fra de agerendes politiske adfærd. Som eksempel på Wistrands evne til analyse skal især henvises til side 39 ff., hvor den ideologiske forskel mellem Pompeius og Caesar mesterligt påvises ud fra to små breve fra de pågældende til Cicero. Klarere kan den afgrundsdybe kløft mellem de to dynaster næppe udtrykkes. Trods mordet på Caesar fortsatte hans ideologi og blev det egentlige grundlag for det augustæiske principat, der nok bedst forstås som en clientelastat med kun én virkelig patronus.

Wistrands ærinde er først og fremmest skildringen af den politiske ideologi eller propaganda – i forlængelse af Ronald Syme og Lily Ross Taylor, men langt mere indforstået skildret. Begrebet »fides« opfattes først og fremmest moralsk, men også ordets økonomiske connotationer nævnes. Der er tale om skildringen af et politisk adfærdsmønster, som kan beskrives med eksempler, ikke om et sammenhængende socio-økonomisk system. At påvise et sådant med sikkerhed tillader vore kilder næppe, i alle fald ikke på nærværende stade af forskningen.

Jens Erik Skydsgaard

M. T. Clanchy, From Memory to Written Record. England 1066–1307. London, Edward Arnold 1979. 330 s.+19 kommenterede tavler. £ 14,95.

Denne bog er et forsøg på at skildre overgangen fra mundtlige aftaler til fast brug af